

رنسانس در اروپا

مقدمه

رنسانس^۱ یعنی تولد مجدد، و منظور از آن احیای فرهنگ و تمدن یونان و روم باستان است که با شروع قرون وسطا به دست فراموشی سپرده شده بود. احیای فرهنگ یونان و روم باستان، در واقع به صورت توجه به اصول و بنیادهای آن تمدن‌ها و بهره‌گیری از دستاوردهای آن تمدن‌ها تجلی می‌کرد. رنسانس به تدریج صورت گرفت و فرهنگ و تمدن قرون وسطا را با تغییرات و تحولاتی که در آن پدید آورد پشت سر گذاشت و زمینه‌ساز پیدایش تمدن جدید شد.

آنچه که در عصر رنسانس پدید آمد و چهره قرون وسطایی اروپا را تغییر داد عبارت بود از:

۱- رشد شهرنشینی و قدرت یافتن شهرنشینان

۲- افزایش قدرت پادشاهان و ضعف فئودال‌ها

۳- انسان‌گرایی و خردگرایی

۴- رشد تجارت و حرفه‌ها

۵- اکتشافات جغرافیایی

از آنجا که رنسانس در اواخر قرون وسطا رخ داده است در اینجا به بررسی تاریخ اروپا از ۱۳۰۰ تا ۱۶۰۰ م می‌پردازیم.

رشد شهرنشینی و قدرت گرفتن شهرنشینان

جنگ‌های صلیبی که طی آن عده‌ای از روستاییان و شوالیه‌ها از اروپا به شرق مدیترانه مهاجرت کردند، مشکلات جمعیتی اروپا را حل نکرد؛ زیرا:

۱- در نتیجه کمبود زمین، عده بیشتری از

رعیت‌های زمین‌دار به رعیت‌های بی‌زمین تبدیل شدند.
۲- کشاورزان نیز، گاه به دلیل ستم فئودال‌ها دست به شورش زده و از روستاها می‌گریختند. بدین ترتیب، آنان هم بی‌زمین شده و به عبارتی رعیت پادشاه می‌شدند. همین گروه، چون کم‌کم به حرفه‌های گوناگون و داد و ستد

۱- Renaissance

مشغول شدند، شهرهای جدیدی را در اروپا بنا نهادند. آنان از حمایت پادشاهان برخوردار بودند. رونق گرفتن تجارت نیز که در پی جنگ‌های صلیبی رخ داد به رشد اقتصادی ساکنان شهرها کمک بسیار کرد.

رشد شهرها در ابتدا بیشتر در نواحی ساحلی بود؛ زیرا در آنجاها کشاورزان و حکمرانان فتودال کمتر حضور داشتند. رشد شهرهای بندری شمال ایتالیا و سپس شمال آلمان زودتر از شهرهای دیگر آغاز شد، اما دیگر شهرها نیز با رشته‌ای از فعالیت‌های تجاری مرتبط با هم به وجود آمدند و رشد کردند. به ساکنان شهرها بورژوا می‌گفتند که به معنای شهرنشین است. شهر، به خصوص محل داد و ستد بود و چون لازمه داد و ستد هم، پول است، استفاده از پول گسترش یافت.

ضعیف شدن فتودالیسم: فتودال‌ها اگرچه از این وضع ناراضی بودند اما کم‌کم توان مقابله با آن را از دست دادند. اتکای اصلی آنان به نیروی نظامی جنگجوی خود یعنی شوالیه‌ها بود که شوالیه‌ها هم، به دلیل شکست در جنگ‌های صلیبی، اعتبار خود را از دست داده بودند. بقایای نیروهای فتودال‌ها نیز صرف جنگ با فتودال‌های رقیب می‌شد. در نتیجه فتودالیسم در اروپا تضعیف شد. پادشاهان از فتودال‌ها می‌خواستند مالیات بپردازند و این مالیات را هم به صورت پول پرداخت کنند. لازمه به دست آوردن پول مراجعه به بازرگانان و بانکداران شهرها بود. این وضع سرانجام به برتری اقتصاد شهرنشینی بر اقتصاد فتودالی منجر شد و اشراف شهرنشین را از مقام و موقعیت ویژه‌ای برخوردار ساخت. در این دوره فتودال‌ها

نمونه‌هایی از بازی‌های دوره رنسانس

می‌کوشیدند موقعیت گذشته خود را حفظ کنند. در مقابل، اشراف شهرنشین نیز خود را دارای علم و ادب معرفی می‌کردند. این کشمکش اجتماعی مدت‌ها طول کشید و سرانجام به پیروزی بورژواها (شهرنشینان) منتهی شد. در نیل به این پیروزی علاوه بر تحول اجتماعی و اقتصادی که رخ داده بود، حمایت پادشاهان از شهرنشینان نیز مؤثر بود. در هر حال بر تعداد شهرهای اروپا و جمعیت آنها افزوده شد و شیوه‌ها و قوانین شهرنشینی نیز بهبود یافت و با اقتباس از شیوه‌های شهرنشینی روم باستان اساس زندگی جدید اروپاییان شکل گرفت.

افزایش قدرت پادشاهان

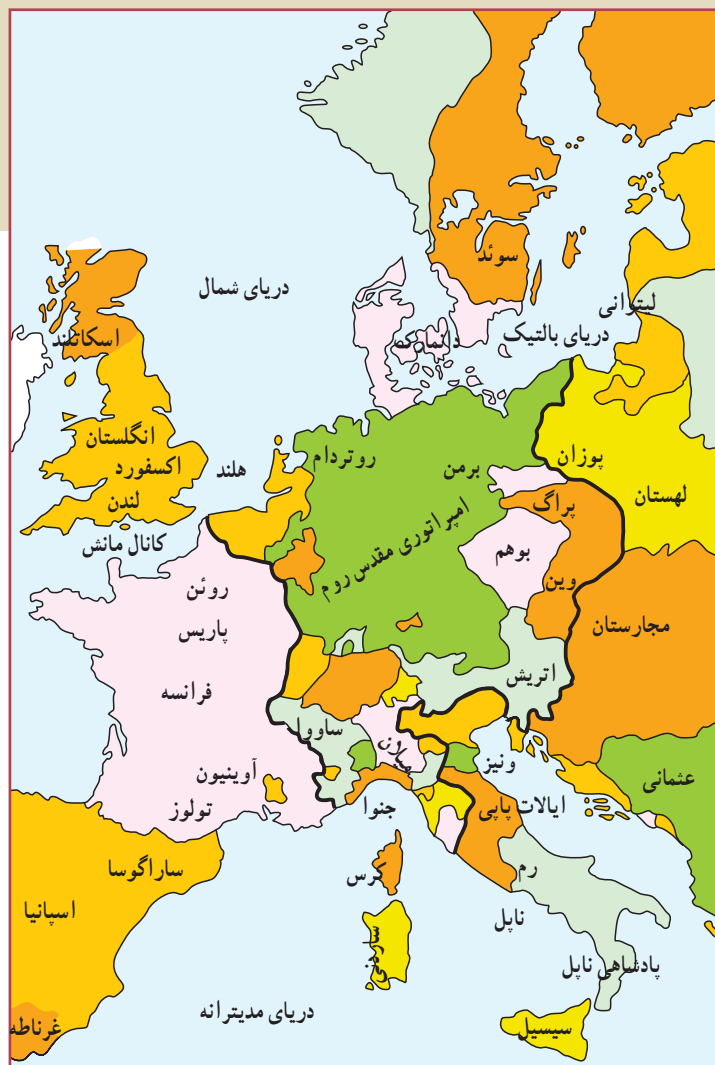
مالیاتی که پادشاهان از فئودال‌ها دریافت می‌کردند، بیشتر صرف قدرتمند ساختن حکومت خودشان می‌شد. بدین ترتیب پادشاهان با استخدام تعداد زیادی سرباز، کم‌کم ارتش‌های منظم و دایمی تدارک دیدند و به ساخت اسلحه به‌ویژه توپ اقدام کردند. در نتیجه این اقدام، پادشاهان از نیروی نظامی فئودال‌ها بی‌نیاز شدند، به‌ویژه که توپ نیز در صورت لزوم می‌توانست قلعه‌های فئودال‌ها را درهم بکوبد. بنابراین، از قدرت فئودالیسم، به نفع پادشاهان، بسیار کاسته شد. برای فئودال‌ها، املاک، القاب و افتخار به نجیب‌زادگی باقی مانده بود. پادشاهان که خود در اصل از همین طبقه بودند از آن پس، اشراف فئودال را به‌صورت حکمرانان ایالات و مقامات حکومت و دربار درآوردند. بدین ترتیب، قدرت در دست پادشاهان تمرکز یافت. از این تحول علاوه بر پادشاهان طبقه بورژوا نیز خرسند بودند؛ زیرا برقراری حکومت مرکزی موجب وحدت اداری و برقراری نظم و امنیت و قوانین یکسان می‌شد. این امر در تسهیل و توسعه تجارت که خواست بورژواها بود تأثیر داشت.

افزایش قدرت پادشاهان موجب دخالت آنان در امور کلیسا شد. آنان تعیین سر اسقف به‌وسیله پاپ را نمی‌پذیرفتند و می‌خواستند در امور داخلی کشورشان مستقل باشند. اما پاپ در مقابل آنان ایستادگی کرد. در نتیجه بعضی از پادشاهان اروپایی از فرمان پاپ سرپیچیدند و حتی به مقر او نیز حمله کردند. اگرچه آنان نتوانستند به خواست خود برسند، اما تا حدود زیادی قدرت پاپ را محدود کردند و در مقابل بر قدرت و اختیار خود افزودند.

تحولات سیاسی و شکل‌گیری حکومت‌های مرکزی

هر چند کشورها و حکومت‌های اروپایی در عصر رنسانس تحولات مهمی را پشت سر گذاشتند، اما برای رسیدن به شرایط مطلوب، هنوز راه درازی در پیش داشتند. شکل‌گیری حکومت‌های مرکزی، قلمروهای متحد و ملت‌ها به آرامی در حال انجام بود. هیچ‌یک از کشورهای کنونی اروپا وضع امروزی خود را نداشتند. در انگلستان، اشراف فئودال با حضور در پارلمان، شکل جدیدی از حکومت مرکزی (مشروطه سلطنتی) را به‌وجود آوردند. پادشاهان انگلستان در قسمت‌های وسیعی از فرانسه کنونی هم دارای قلمرو بودند. اما پادشاهان فرانسه نیز برای تصرف این قلمرو وارد عمل شدند. نتیجه جنگ، ویرانی و خرابی بسیار بود؛ زیرا این جنگ‌ها صد سال طول کشید. علاوه بر این طاعون عده زیادی را از پا درآورد. در این جنگ‌ها، سرانجام فرانسویان با قیام دختری به نام ژاندارک^۱ به پیروزی رسیدند.

نتیجه مهم جنگ‌های صد ساله برای فرانسویان و انگلیسی‌ها، به‌رغم خساراتی که به آنان وارد شد، رشد فرهنگ ملی آنان بود. پس از این، این دو ملت بیش از پیش بر ملیت خویش پافشاری کردند.

اوضاع سیاسی اروپا در عصر رنسانس

یک توضیح

ژاندارک

ژاندارک قهرمان ملی فرانسه است. (۱۴۳۱-۱۴۱۲ م.) او به دینداری و پرهیزگاری شهرت داشت و مدعی بود که از الهامات غیبی برخوردار است. در جریان جنگ‌های فرانسه و انگلیس به حضور شارل هفتم پادشاه فرانسه رسید و با اصرار، از پادشاه خواست که وی را به فرماندهی سپاهی منسوب کند و به جنگ انگلیس‌ها بفرستد. ژاندارک بر انگلیس‌ها پیروز شد، اما در یکی از جبهه‌ها، گویا به دلیل خیانت بعضی از اطرافیان، اسیر شد. انگلیسی‌ها او را محاکمه کردند و به اتهام کفر و ارتداد به مرگ محکوم ساختند. ژاندارک با کمال خون‌سردی از خود دفاع کرد و حتی هنگام اجرای حکم از خود ترسی نشان نداد. او را زنده در آتش سوزاندند. ژاندارک هنگام مرگ ۱۹ سال داشت.

صحنه‌ای از جنگ‌های صدساله بین انگلیس (سمت راست) و فرانسه (سمت چپ)

می‌کردند. در روسیه نیز فتودال‌ها قدرت بسیار داشتند. سلطه مغولان بر روسیه که نزدیک به یکصد و پنجاه سال طول کشید نیز آنان را ضعیف نکرد. تا اینکه با به قدرت رسیدن ایوان چهارم^۱ اشراف سرکوب شدند و هرچند از بین نرفتند، اما حکومت مرکزی قدرتمند و وسیعی در روسیه شکل گرفت. ایوان چهارم (۱۵۳۳-۱۵۸۴) از مشهورترین پادشاهان روسیه است که به سبب خشونت‌هایش به ایوان مخوف مشهور است. او یک بار در حال عصبانیت پسر خود را کشت! توسعه مذهب ارتدوکس نیز به تقویت وحدت معنوی روس‌ها کمک می‌کرد.

اوضاع سیاسی نواحی جنوبی اروپا، به عکس نواحی دیگر آن، به سوی قدرت متمرکز سیر نمی‌کرد. در شبه جزیره بالکان حکومت بیزانس پس از ضربه‌ای که از

در اسپانیا تحولات دیگری در جریان بود. ایالت‌های شمال اسپانیا که در دست پادشاهان مسیحی بود به پیروزی‌های جدید علیه مسلمانان در جنوب دست یافتند. حکومت‌های ملوک الطوائفی مسلمان که تجزیه و تفرقه ضعیفشان کرده بود، عقب نشستند. سرانجام در اواخر قرون وسطا پادشاهان مسیحی مناطق مختلف اسپانیا با برقراری پیوند خانوادگی میان خویش، متحد شدند و توانستند به آخرین مقاومت مسلمانان پایان دهند.

نواحی مرکزی و شرقی اروپا برای رسیدن به یک دولت مقتدر کندتر از نواحی غربی آن، یعنی انگلستان و فرانسه و اسپانیا، حرکت می‌کردند؛ زیرا اشرافیت فتودال در آنها هنوز قدرت بسیار داشتند. در آلمان (امپراتوری مقدس روم) این اشراف مقام امپراتور را به طور رسمی تأیید

^۱ - Ivan IV

صلیبی‌ها خورد دیگر نتوانست قدرت خود را باز یابد و روبه زوال رفت. پیشروی ترکان عثمانی و استقلال طلبی صرب‌ها و مجارها نیز این زوال را تسریع کرد.

در شبه‌جزیره ایتالیا آمیزه شگفت‌انگیزی از رشد و زوال دیده می‌شد. شهرها و بنادر شمالی این سرزمین از طریق تجارت و رشد شهرنشینی صاحب ثروت بسیار شده بودند. اما آن سرزمین فاقد حکومت مرکزی بود. شهرهای شمالی ایتالیا که خود را از تسلط دستگاه پاپ و امپراتوری مقدس روم خارج ساخته بودند، به صورت دولت – شهرهایی جدا از هم درآمد و نه تنها تمایلی به وحدت نداشتند؛ بلکه مدام نیز با هم در جنگ و جدال بودند. اشراف شهری، دولت – شهر مستقل خویش را بر یک کشور وسیع یک پارچه ترجیح می‌دادند.

رنسانس علمی و فرهنگی در اروپا

همگام با تحولات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در اروپای عصر رنسانس، در عرصه اندیشه، هنر، علم و فن نیز تغییرات وسیعی به ظهور پیوست.

یکی از وجوه مهم رنسانس انسان‌گرایی و خردگرایی بوده است. پس از جنگ‌های صلیبی آشنایی اروپاییان با آثار فلسفی به خصوص آثار مربوط به یونان باستان موجب شد تا باور به انسان و خرد او پذیرش بسیار پیدا کنند.

فکر کنید و پاسخ دهید:

آیا می‌دانید منظور از آثار فلسفی یونان

باستان، کدام آثار است؟

صرف‌نظر از آثار فلسفی و اخلاقی عصر رنسانس که گرایش‌های انسان‌گرایانه را در خود منعکس ساخته‌اند، در

عرصه هنر نیز به‌خوبی می‌توان این گرایش را ملاحظه کرد. موضوع بیشتر آثار نقاشی و مجسمه‌سازی عصر رنسانس انسان است. در این آثار که نقاشان بزرگی نظیر میکل آنژ^۱ و داوینچی^۲ به وجود آورده‌اند احساس انسان، اندیشه انسان، اعمال انسان و نیز طبیعت انسان مورد توجه قرار گرفته است. در آثار نقاشی دوره رنسانس می‌توان تصاویر بسیاری از ثروتمندان آن دوره را مشاهده کرد، ثروتمندان آن دوره در شهرهای شمال ایتالیا علاقه زیادی به فراهم آوردن اسباب شکوه و تجمل برای خود داشتند. لذا کاخ‌های زیبا و آثار هنری متعدد برای خود فراهم آوردند و هنرمندان را مورد حمایت و تشویق قرار دادند. در نتیجه در همه عرصه‌های هنری تحولاتی صورت گرفت. در عرصه ادبیات نیز عصر رنسانس شاهد تحولات مهمی بود. در تجارتخانه‌های شمال ایتالیا نویسندگان و منشیان زبردستی پیدا شدند که دستور زبان، لغت و نیز تاریخ و حساب و مانند آنها را می‌دانستند. همچنین از مقررات علم حقوق و مکاتبات و تنظیم قراردادها مطلع بودند. بعضی از آنها چند زبان مانند لاتین، عربی، عبری و یونانی می‌دانستند. بعضی از اینان، هرچند در کلیسا درس خوانده بودند؛ اما خدمات کلیسایی انجام نمی‌دادند. همچنین مدارس خارج از کلیسا تأسیس کردند. بدین ترتیب، به عکس چند قرن پیش همه باسوادان، اهل کلیسا نبودند، آنان نیز مانند هنرمندان به موضوع انسانی در آثار خود می‌پرداختند. دانته^۳ و پترارک^۴ از ادیبان بزرگ این عصر هستند. دانته برای اولین بار به زبان ایتالیایی جنبه ادبی داد که بعدها زبان ملی مردم آن سرزمین شد. در فرانسه، انگلستان و آلمان هم از این زمان زبان ملی برای کارهای ادبی، اداری و قضایی مطرح شد. دیگر زبان لاتین تنها زبان علمی و رسمی اروپا نبود.

۱- Michelangelo

۲- Davinci

۳- Dante

۴- Petrarca

انواع فعالیت‌های عمرانی و اقتصادی در شهرهای اروپا در اواخر قرون وسطا

هاروی^۲ چگونگی گردش خون را کشف کرد. استفاده از علوم تجربی در رشته‌های دیگر نیز مورد توجه قرار گرفت. در ریاضیات، نجوم و جغرافیا هم اندیشه‌های نوینی مطرح شد. کپرنیک^۳ کروی بودن زمین را و پس از او گالیله^۴ گردش زمین به دور خورشید را اثبات کردند.

علوم تجربی نیز که قبلاً مورد توجه نبود، علاقه‌مندانی پیدا کرد. انتقال علوم اسلامی به اروپا در این خصوص تأثیر مهمی داشت. یکی از دانشمندان این دوره به نام راجر بیکن^۱ بر اهمیت تجربه در شناخت علمی تأکید کرد، مطالعه درباره بدن انسان بیشتر و در پزشکی پیشرفت بسیار حاصل شد. یکی از دانشمندان به نام ویلیام

یک توضیح

کرویت زمین و گردش خون در آثار جغرافی دانان مسلمان

یکی از جغرافی دانان مسلمان، در سده چهارم هجری، کتابی به نام صَوَرُ الْأَقَالِیمِ نوشت و در آن، نقشه‌ای از زمین کشید که آن را به شکل مُدَوَّرِ نشان می‌داد. همچنین ابوعبدالله ادریسی (متولد ۴۹۴ق) اولین کره جغرافیایی را از نقره ساخت که نقشه کامل جهان آن روز به شمار می‌آید. همچنین، ابن نفیس پزشک دمشق سده ششم، در کتاب شرح قانون (شرح قانون ابن سینا) از کشف خود درباره گردش خون یاد کرده است. بی شک او این کشف را براساس تشریحی که بر روی بدن انسان انجام داده، به دست آورده است.

۱- Roger Bacon

۲- William Harvey

۳- Copernicus

۴- Galilee

مورخان و دیگر عالمان مورد بحث و بررسی بسیار قرار گرفته است.

فکر کنید و پاسخ دهید:

به نظر شما کدام دوره از تاریخ ایران از نظر علمی و فرهنگی با اروپای عصر رنسانس قابل مقایسه است؟ چه تفاوت‌هایی میان آنها وجود دارد؟

در عرصه اختراعات، هرچند به اندازه علوم و هنرها و ادبیات پیشرفت وجود نداشت با این حال، اختراعات مهمی صورت گرفت؛ مانند اختراع دستگاه چاپ به وسیله گوتنبرگ^۱، و اختراع تلسکوپ به وسیله گالیله. دانش جغرافیایی اروپاییان نیز به دلایلی نظیر جنگ‌های صلیبی، مسافرت مارکوپولو به چین توسعه یافت.

این زایش دوباره فکری و فرهنگی در اروپا که رنسانس نامیده شده است کم‌کم به عصر دنیای کهن در اروپا پایان داد و عصر جدیدی را آغاز کرد. نتایج مثبت و منفی این تحولات در چند قرن اخیر توسط

دریانوردان عصر رنسانس با استفاده از ستارگان به تعیین موقعیت خود می‌پرداختند.

رشد دریانوردی و آغاز اکتشافات جغرافیایی

پس از آنکه جنگ‌های صلیبی به دریا کشیده شد کم‌کم اروپاییان به تجارت در مدیترانه روی آوردند. آنان با استفاده از شیوه‌های کشتی‌سازی در اروپا و سرزمین‌های اسلامی کشتی‌های جدیدی ساختند که هم محکم‌تر و هم بزرگ‌تر از کشتی‌های قبلی بود و از سرعت و قابلیت هدایت بیشتری برخوردار بود. قطب‌نما که مسلمانان از طریق چینی‌ها با آن آشنا شده بودند، به اروپاییان رسید. قطب‌نما و نقشه‌های جدید جغرافیایی بهره‌گیری از راه‌های آبی و کشتیرانی را رونق فراوان بخشید. بندرهای بیزانس، شام، مصر، ایتالیا، اسپانیا و پرتغال در نتیجه این پیشرفت‌ها شاهد رفت و آمد کشتی‌ها و گسترش فعالیت‌های تجاری بودند. سود فراوانی که از این طریق نصیب دریانوردان و بازرگانان می‌شد بر رونق تجارت دریایی افزود.

فکر کنید و پاسخ دهید:

با توجه به آنچه گفته شد سهم مسلمانان را

در اکتشافات جغرافیایی چگونه ارزیابی می‌کنید؟

به داد و ستد پرداختند. اما حکومت‌های اسپانیا و پرتغال که با عثمانی در حال جنگ بودند نمی‌توانستند از این تجارت سود ببرند. بنابراین، در صدد برآمدند به جای دریای مدیترانه از اقیانوس اطلس استفاده کنند. آنان فکر می‌کردند که از طریق اقیانوس اطلس می‌توان به هندوستان و چین رسید و به کالاهای پرازشی چون ادویه و عطر و ابریشم دست یافت. با موفقیت در این امر آنان می‌توانستند به قیمت بسیار ارزان به کالاهای مورد نظر خود دست یابند و مجبور به پرداخت بهای گران به عثمانی نباشند و در عوض می‌توانستند این کالای ارزان را در اروپا با سود خوب به فروش برسانند.

در پی این فکر، پرتغالی‌ها معتقد شدند که می‌توان از سمت جنوب قاره آفریقا را دور زد. آنان هرچند با استفاده از نقشه‌های جدید، اطلاعاتی از خشکی‌ها و دریاها داشتند اما هنوز به وسعت عظیم و پهناوری قاره آفریقا پی نبرده بودند لذا راه اروپا به هند را خیلی دور تصور نمی‌کردند. اسپانیایی‌ها نیز تصور می‌کردند که اگر در اقیانوس اطلس به طرف غرب بروند به ژاپن و چین خواهند رسید (چون اطلاعی از قاره آمریکا نداشتند فکر می‌کردند اقیانوس‌های اطلس و آرام یکی هستند).

پرتغالی‌ها راه دریایی به مشرق زمین را کشف می‌کنند

از اواسط قرن پانزدهم میلادی پرتغالی‌ها از طریق سواحل غربی آفریقا به سمت جنوب اقدام به دریانوردی کردند. آنان کم‌کم ساحل غربی آفریقا را به امید دورزدن آن از سمت جنوب پیمودند. در همان حال به تجارت برده و عاج نیز مشغول شدند. برخلاف تصور آنها نقطه جنوبی آفریقا در فاصله‌ای بسیار دورتر قرار داشت. سرانجام در سال ۱۴۸۷ م. بارتولومودیز^۱ توانست از جنوبی‌ترین نقطه قاره آفریقا که دماغه امید نیک نام دارد بگذرد و به اقیانوس

در اواخر قرون وسطا رقابت برای کسب ثروت و قدرت از طریق تجارت دریایی روز به روز در اطراف دریای مدیترانه بیشتر می‌شد و بندرهای بزرگ در رقابت با یکدیگر درگیر می‌شدند. اختلافات سیاسی و مذهبی نیز به این رقابت‌ها دامن می‌زد. در سال ۱۴۵۳ م/ ۸۵۷ ق ترکان عثمانی که قسمت‌های زیادی از سواحل شمال شرقی مدیترانه را تصرف کرده بودند موفق شدند با تصرف قسطنطنیه به عمر امپراتوری بیزانس پایان داده و تجارت شمال شرقی مدیترانه را از آن خود سازند. از آن پس حکومت‌های اروپایی به جای بیزانس با عثمانی

۱- Bartholomev Dias

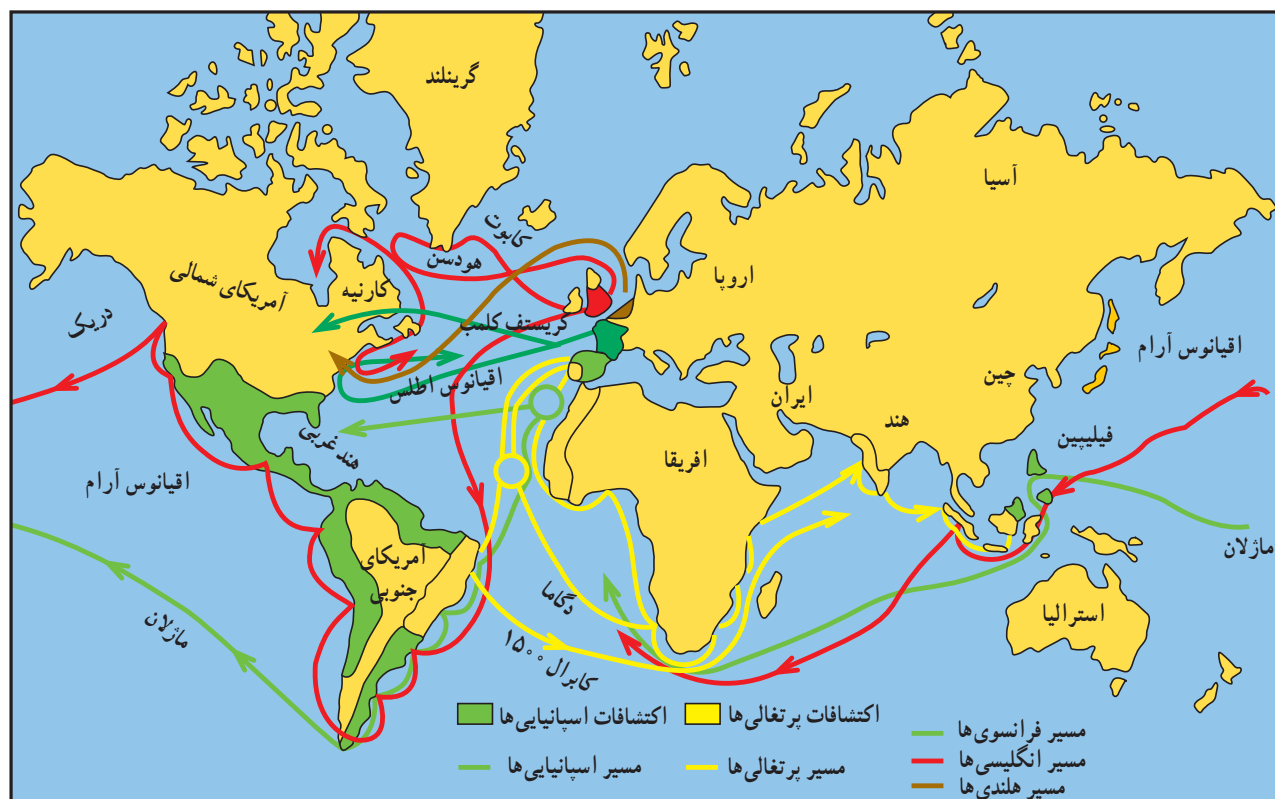
هند در مشرق زمین برسد. این کشف بسیار مهمی بود. پس از او دریانورد دیگر پرتغالی به نام واسکودوگاما^۱ توانست سراسر اقیانوس هند را بگردد و راه‌های هند، اندونزی و خلیج فارس را بیابد.

با کشف راه دریایی اقیانوس اطلس به اقیانوس هند پرتغالی‌ها با سرعت بیشتری خود را به دیگر سواحل جنوبی و شرقی آسیا رساندند.

اسپانیایی‌ها قاره آمریکا را کشف می‌کنند

در همان زمان که پرتغالی‌ها با دور زدن آفریقا به سوی شرق در حرکت بودند، دریانوردان اسپانیایی، به فرماندهی کریستف کلمب، با چندین فروند کشتی حرکت به طرف غرب اقیانوس اطلس را با هدف رسیدن به هندوستان آغاز کردند.

عبور از دریا‌های ناشناخته بسیار خطرناک بود. آنان نه مسیرهای دریایی را می‌شناختند و نه با آب و هوای نواحی دور دست آشنا بودند. در نتیجه تعدادی از کشتی‌ها غرق شد. کمبود آذوقه نیز آنها را بیمار ساخت و عده‌ای را از بین برد. سرانجام کریستف کلمب و همراهانش پس از ماه‌ها سرگردانی در دریا و تحمل مشکلات بسیار در سال ۱۴۹۲ م. به جزیره‌ای رسیدند. کریستف کلمب به تصور اینکه به یکی از جزایر هندوستان رسیده است بومیان سرخ‌پوست آنجا را هندی نامید. او به اسپانیا بازگشت و با کشتی و آذوقه و افراد جدید بار دیگر اقدام به مسافرت کرد. با استفاده از تجارب سفر قبلی او توانست به راحتی به مناطقی جدید برسد در حالی که همچنان فکر می‌کرد به هندوستان رسیده است. او تا پایان عمر در اشتباه خود باقی ماند.

اکتشافات جغرافیایی

کریستف کلمب

هندوستان جزیره‌ای به نام گوا را اشغال کرد و آنجا را مرکز مستعمرات پرتغال در مشرق زمین قرار داد. در سراسر سواحل غربی و شرقی افریقا نیز پرتغالی‌ها با گلوله باران شهرهای ساحلی سلطه خود را برقرار ساختند. بندر عدن و بندر هرمز نیز به وسیله آنها اشغال شد. پرتغالی‌ها بندر هنگ کنگ در چین را نیز متصرف شدند و بدین ترتیب تجارت با مشرق زمین را از آن خود ساختند.

فکر کنید و پاسخ دهید:

به نظر شما علل ضعیف شدن مردمان مشرق زمین و برتری یافتن اروپاییان در عصر جدید چیست؟

پس از یک دوره غارت و کشتار، اروپاییان اقدام به بهره‌برداری از منابع مستعمرات کردند. آنان با بومیان به صورت برده رفتار می‌کردند. علاوه بر تجارت کالا، اروپاییان به تجارت برده نیز روی آوردند. سپس سیل مهاجرت از انگلستان، فرانسه، اسپانیا، پرتغال و هلند، به سواحل آمریکا و افریقا سرازیر شد که بعدها موجب پیدایش کشورها و ملت‌های جدیدی گردید.

دیگر دریانوردانی که پس از کریستف کلمب اقدام به دریانوردی و اکتشاف کردند نیز تا مدت‌ها نمی‌دانستند که به قاره جدیدی رسیده‌اند تا آنکه دریانوردی به نام امریکو وِسپوچی^۱ پی برد که سرزمینی که به آن رسیده‌اند هند نیست بلکه قاره جدیدی است. این قاره را به نام او آمریکا نامیدند.

موفقیت‌هایی که پرتغالی‌ها و اسپانیایی‌ها در اکتشافات جغرافیایی به دست آوردند ملت‌های دیگر را نیز به دریانوردی و کشف سرزمین‌های جدید تشویق کرد. کم‌کم نقشه کره زمین مشخص تر شد. قاره‌ها و اقیانوس‌ها و حدود آنها برای بشر معلوم شد و نقشه جهان به صورت کنونی شناخته گردید.

فکر کنید و پاسخ دهید:

همراه کاشفان، کسان دیگری نیز مانند سربازان، کشیش‌ها و بازرگانان به مناطق جدید اعزام می‌شدند، آیا می‌دانید علت این امر چه بود؟

استعمارگری پرتغال و اسپانیا

هرچند سرزمین‌هایی که پرتغالی‌ها، اسپانیایی‌ها و دیگران بدان رسیده بودند خالی از سکنه نبود و از روزگاران کهن حتی صاحب تمدن‌هایی بوده‌اند؛ اما چون برای اروپایی‌ها ناشناخته بود، آنها را کشف شده می‌دانستند. مثلاً در قاره آمریکا تمدن‌های سرخ‌پوستان وجود داشت. در سراسر اقیانوس هند ایرانی‌ها، عرب‌ها، هندی‌ها و... از قرن‌ها پیش دریانوردی می‌کردند و همه نقاط آن را می‌شناختند. بنابراین، به کار بردن اکتشاف توسط اروپاییان فقط از دیدگاه خودشان است. اروپاییان با استفاده از کشتی‌های جنگی و توپ اقدام به قتل و غارت در عرصه دریاها کردند و عده زیادی از بومیان را به قتل رساندند. یکی از دریانوردان پرتغالی به نام آلبوکرک^۲ در

۱—Amrigo Vesputchi

۲—Albuquerque

پرسش‌های نمونه

- ۱- علل و زمینه‌های رشد شهرنشینی در اروپای عصر رنسانس چه بود؟
- ۲- چرا در عصر رنسانس قدرت پادشاهان اروپایی افزایش یافت؟
- ۳- در عصر رنسانس چه تغییراتی در عرصه هنر ایجاد شد؟
- ۴- مشخصات اصلی ادبیات عصر رنسانس کدام‌اند؟
- ۵- در دوره رنسانس چه تحولاتی در علوم تجربی پیدا شد؟
- ۶- مراحل مختلف کشف قاره آمریکا را توضیح دهید.
- ۷- اکتشافات جغرافیایی چه نتایجی برای اروپا داشت؟

اندیشه و جست‌وجو

- ۱- اگر تاکنون فیلمی دیده‌اید یا کتابی خوانده‌اید که موضوع آن با تحولات عصر رنسانس مربوط است، گزارشی کوتاه درباره محتوای آن بنویسید.
- ۲- درباره سرگذشت یکی از اندیشمندان، دانشمندان، ادیبان یا هنرمندان عصر رنسانس مطلبی تهیه کنید.

فهرست کتاب‌های مناسب برای دانش‌آموز

انتشارات مدرسه								
عنوان کتاب	مؤلف	تاریخ نشر	عنوان کتاب	مؤلف	تاریخ نشر	عنوان کتاب	مؤلف	تاریخ نشر
آریو برزن	ابراهیم زاهدی مطلق	۱۳۸۵	تخت جمشید	بهمن پگاه مراد	۱۳۸۸	سرمداران	محسن هجری	۱۳۹۲
این سینا	بیژن آرفند	۱۳۸۸	تمدن ایران باستان	عبدالرسول خیراندیش	۱۳۸۷	سلمان فارسی	منیرالدین بیرونی	۱۳۹۰
این مقفع	عباس جهانگیریان	۱۳۸۳	تیمور	مهدی فراهانی منفرد	۱۳۹۱	شیخ کلینی	اصغر فکور	۱۳۸۶
ابوالوفای بوزجانی	حمید نوایی لواسانی	۱۳۸۶	جریر طبری	وحید طلوعی	۱۳۸۹	طاهر	سید جواد مهدوی	۱۳۸۶
ابوریحان بیرونی	محمود برآبادی	۱۳۸۶	جمشید کاشانی	حمید نوایی لواسانی	۱۳۸۷	عضدالدوله	محمود طاهر احمدی	۱۳۸۵
اردشیر بابکان	عباس جهانگیریان	۱۳۸۸	خواجه نصیر طوسی	عبدالحی شماسی	۱۳۸۷	فارابی	عباس جهانگیریان	۱۳۹۱
اسکندر مقدونی	محمود برآبادی	۱۳۹۰	خواجه نظام الملک	فرهاد حسن زاده	۱۳۸۶	فردوسی	عزت‌اله الوندی	۱۳۹۱
انوشیروان	عباس جهانگیریان	۱۳۹۲	خوارزمی	منصوره شریف زاده	۱۳۹۲	ناصر خسرو	منیرالدین بیرونی	۱۳۸۶
بلعمی	محمود مهدوی	۱۳۸۶	داریوش هخامنشی	محمد کاظم مزینانی	۱۳۸۷	نصرالله منشی	لیلا برزگر	۱۳۹۱
بنو موسی	اسفندیار معتمدی	۱۳۸۷	رودکی	جعفر تونزنده جانی	۱۳۸۸	یعقوب لیث	مژگان شیخی	۱۳۹۰
بسران ماهی گیر	اصغر ندیری و معصومه حبیب پور	۱۳۹۱	زکریا رازی	امید فلاح آزاد	۱۳۸۸			

عنوان کتاب	مؤلف / مترجم	ناشر	تاریخ نشر
تولد دوباره: ورود اسلام به ایران (مجموعه داستان فکر ایرانی ۳)	علی اصغر سیدآبادی	افق	۱۳۸۵
دوران طلایی: از آغاز سلسله صفاریان تا تشکیل امپراتوری سلجوقی (مجموعه داستان فکر ایرانی ۴)	حسین شیخ رضایی	افق	۱۳۹۰
سپیده دم/ندیشه ایرانی: از آغاز تمدن ایرانی تا پایان شاهنشاهی هخامنشی (مجموعه داستان فکر ایرانی ۱)	محمد هادی محمدی و شکوه حاجی نصرالله	افق	۱۳۹۰
سرگذشت موسیقی در ایران (مجموعه فرهنگ و تمدن ایرانی ۲)	عزت‌اله الوندی	افق	۱۳۹۰
سرگذشت نقاشی در ایران (مجموعه فرهنگ و تمدن ایرانی ۴)	پرویز برایی	افق	۱۳۹۱
علم در ایران باستان	حسن سالاری	محراب قلم	۱۳۸۷
فرار از عقل: از تشکیل امپراتوری سلجوقی تا حمله مغول (مجموعه داستان فکر ایرانی ۵)	حسین بکایی	افق	۱۳۹۰
فراف و فرود: از حمله اسکندر مقدونی تا پایان شاهنشاهی ساسانی (مجموعه داستان فکر ایرانی ۲)	محمد هادی محمدی و شکوه حاجی نصرالله	افق	۱۳۹۰
فرهنگنامه کودکان و نوجوانان (۱۴ ج)	شورای کتاب کودک	فرهنگنامه کودکان و نوجوانان	۱۳۶۵-۱۳۹۱
مغول‌ها (از حمله مغول تا آغاز صفویه) (مجموعه داستان فکر ایرانی ۶)	محسن هجری	افق	۱۳۹۰
میراث فرهنگی ایرانیان به روایات موزه ملی ایران	زهره بریرخ	کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان	۱۳۸۷

منابع برای مطالعه بیشتر^۱

الف) تاریخ ایران

- ۱- آذری، علاءالدین، تاریخ روابط ایران و چین، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۷.
- ۲- آمیه، پیر، تاریخ عیلام، ترجمه شیرین بیانی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۲.
- ۳- اشپولر، برتولد، ایران در قرون نخستین اسلامی (۲ جلد)، ترجمه جواد فلاطوری و مریم میراحمدی، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۹.
- ۴- اقبال آشتیانی، عباس، تاریخ مغول، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۵.
- ۵- اطلس تاریخی ایران، جمعی از مؤلفان، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۱.
- ۶- اومستد، تاریخ شاهنشاهی هخامنشی، ترجمه محمد مقدم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۴۰.
- ۷- باسورث، ادmond کلیفورد، تاریخ غزنویان، ترجمه حسن انوشه، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۸.
- ۸- بریان، پی‌یر، تاریخ امپراتوری هخامنشیان (از کورش تا اسکندر)، ترجمه مهدی سمسار، تهران، انتشارات زریاب، ۱۳۷۷.
- ۹- بویس، مری و فرانتز گرنر، تاریخ کیش زرتشت (۳ جلد)، ترجمه همایون صنعتی زاده، تهران، توس، ۱۳۷۵.
- ۱۰- بویس، مری و جورج فارمرهنری، دو گفتار درباره خنیاگری و موسیقی ایران، ترجمه بهزاد باشی، تهران، آگاه، ۱۳۶۸.
- ۱۱- بهار، مهرداد، جستاری چند در فرهنگ ایران، تهران، فکر روز، ۱۳۷۶.
- ۱۲- بیانی، شیرین، دین و دولت در ایران عهد مغول (۳ جلد)، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۵ - ۱۳۶۷.
- ۱۳- ملک زاده بیانی، ملک زاده، تاریخ سکه، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
- ۱۴- بیهقی، ابوالفضل محمدبن حسین، تاریخ بیهقی، به اهتمام دکتر غنی و دکتر فیاض، تهران، انتشارات خواجه، ۱۳۷۰.
- ۱۵- پیرنیا، حسن، ایران باستان (۳ جلد)، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۷۰.
- ۱۶- تاریخ ایران کمبریج، گروه مؤلفان، ترجمه حسن انوشه، جلد‌های ۳ (قسمت اول و دوم)، ۴ و ۵، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۸ - ۱۳۶۴ و جلد ۶ (تیموریان و صفویان)، ترجمه یعقوب آژند، انتشارات جامی، ۸۰ - ۱۳۷۹.

۱- معرفی این منابع به معنی تأیید همه مطالب آنها نیست.

- ۱۷- حصوری، علی، آخرین شاه، تهران، مؤلف، ۱۳۷۱.
- ۱۸- خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی، جامع التواریخ (۴ جلد)، تصحیح محمد روشن و مصطفی موسوی، تهران، نشر البرز، ۱۳۷۳.
- ۱۹- داندامایف، م. آ.، ایران در دوران نخستین پادشاهان هخامنشی، ترجمه روحی ارباب، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۷۳.
- ۲۰- دیاکونوف، ا. م.، تاریخ ماد، ترجمه کریم کشاورز، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۷۷.
- ۲۱- رضا، عنایت الله، ایرانیان و ترکان در روزگار ساسانیان، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵.
- ۲۲- زرین کوب، عبدالحسین، تاریخ ایران بعد از اسلام، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۸.
- ۲۳- زرین کوب، عبدالحسین، تاریخ مردم ایران (۲ جلد)، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۷.
- ۲۴- زرین کوب، عبدالحسین، روزگاران ایران، تهران، علمی، ۱۳۷۷.
- ۲۵- ساندرز، ج. ج.، تاریخ فتوحات مغول، ترجمه ابوالقاسم حالت، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۳.
- ۲۶- سلطان زاده، حسین، تاریخ مدارس ایران، تهران، آگاه، ۱۳۶۴.
- ۲۷- صفا، ذبیح الله، تاریخ ادبیات ایران، تهران، فردوس، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۲.
- ۲۸- فرای، ریچارد، میراث باستانی ایران، ترجمه مسعود رجب نیا، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۷۷.
- ۲۹- فرشاد، مهدی، تاریخ علم در ایران (۲ جلد)، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۶.
- ۳۰- فروزنده، مسعود، تحقیقی در دین صابئین مندائی، تهران، سماط، ۱۳۷۷.
- ۳۱- قفس اوغلی، ابراهیم، تاریخ دولت خوارزمشاهیان، ترجمه دکتر داود اصفهانیان، تهران، گستره، ۱۳۶۷.
- ۳۲- کارنامه اردشیر بابکان، ترجمه قاسم هاشمی نژاد، تهران، نشر مرکز، ۱۳۶۹.
- ۳۳- کامرون، جورج، ایران در سپیده دم تاریخ، ترجمه حسن انوشه، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴.
- ۳۴- کخ، هایدماری، از زبان داریوش، ترجمه پرویز رجبی، تهران، کارنگ، ۱۳۷۶.
- ۳۵- کریستین سن، ایران در زمان ساسانیان، ترجمه غلامرضا رشید یاسمی، تهران، دنیای کتاب، چاپ نهم، ۱۳۷۷.
- ۳۶- کسای، نورالله، نظامیه ها و تأثیرات علمی و اجتماعی آن، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۳.
- ۳۷- کسنوفون، آناباسیس، ترجمه احمد بیرشک، تهران، کتاب سرا، ۱۳۷۵.
- ۳۸- کلوزنر، کارلا، دیوان سالاری در عهد سلجوقی، ترجمه یعقوب آژند، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۳.
- ۳۹- گیرشمن، رومن، ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه محمد معین، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۹.
- ۴۰- گیرشمن، رومن، هنر ایران (۲ جلد)، ترجمه عیسی بهنام و بهرام فره وشی، تهران، علمی و فرهنگی، چاپ دوم، ۱۳۷۱.
- ۴۱- لمبتون، آن. اس.، تداوم و تحول در تاریخ میانه ایران، ترجمه یعقوب آژند، تهران، نشر نی، ۱۳۷۲.

- ۴۲- مجیدزاده، یوسف، تاریخ و تمدن ایلام، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۱.
- ۴۳- محمدی، محمد، فرهنگ ایرانی پیش از اسلام و آثار آن در تمدن اسلامی و ادبیات عربی (۲ جلد)، تهران، توس، ۱۳۷۴.
- ۴۴- مطهری، مرتضی، خدمات متقابل اسلام و ایران، تهران، صدرا، ۱۳۶۸.
- ۴۵- منز، بئاتریس فوربز، برآمدن و فرمان‌روایی تیمور، ترجمه منصور صفت گل، تهران، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۷۷.
- ۴۶- مورگان، دیوید، ایران در قرون وسطا، ترجمه عباس مخبر، تهران، طرح نو، ۱۳۷۳.
- ۴۷- میرسعیدی، نادر، تاریخ سیاسی ایلام باستان، تهران، کتاب سیامک، ۱۳۷۵.
- ۴۸- ناصح، ناطق، بحثی درباره زندگی مانی و پیام او، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۸.
- ۴۹- ویسهوفر، یوزف، ایران باستان، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران، ققنوس، ۱۳۷۷.
- ۵۰- هرتسفلد، ارنست، تاریخ باستانی ایران بر بنیاد باستان‌شناسی، ترجمه علی اصغر حکمت، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۴.
- ۵۱- هینتس، والتر، دنیای گمشده ایلام، ترجمه فیروز فیروزنیا، تهران، مؤسسه تحقیقات و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۱.

ب) تاریخ اسلام

- ۱- آل علی، نورالدین، اسلام در غرب، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.
- ۲- آیتی، محمد ابراهیم، تاریخ زندگانی پیامبر اسلام، تصحیح و تعلیقات دکتر ابوالقاسم گرجی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۸.
- ۳- ابن اثیر، عزالدین علی بن محمد، تاریخ کامل، ترجمه دکتر محمدحسین روحانی، تهران، توس.
- ۴- ابن جعفر، قدامه، کتاب الخراج، ترجمه و تحقیق حسین قره‌چانلو، تهران، البرز، ۱۳۷۰.
- ۵- ابن طباطبا (ابن طقطقی)، محمد بن علی، تاریخ فخری، ترجمه محمد وحید گلپایگانی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ سوم، ۱۳۶۷.
- ۶- ابن هشام، سیرت رسول الله (دو جلد)، ترجمه رفیع الدین اسحاق بن محمد همدانی، تصحیح دکتر اصغر مهدوی، تهران، خوارزمی، ۱۳۶۲.
- ۷- احسن، محمد مناظر، زندگی اجتماعی در حکومت عباسیان، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۹.
- ۸- ارسلان، شکیب، تاریخ فتوحات اسلامی در اروپا، ترجمه علی دوانی، تهران، حکمت، بی‌تا.

- ۹- باسورث، ادموند کلیفورد، سلسله‌های اسلامی، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۹.
- ۱۰- بلاذری، احمد بن یحیی بن جابر، فتوح البلدان، ترجمه، مقدمه و تحشیه دکتر محمد توکل، تهران، نشر نقره، ۱۳۶۷.
- ۱۱- زیدان، جرجی، تاریخ تمدن اسلام، ترجمه و نگارش علی جواهر کلام، تهران، امیرکبیر، چاپ هشتم، ۱۳۷۳.
- ۱۲- جعفری، سیدحسین، تشیع در مسیر تاریخ، ترجمه آیت‌اللهی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۵۹.
- ۱۳- جعفریان، رسول، تاریخ سیاسی اسلام (۲ جلد)، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۳.
- ۱۴- چارشلی، اوزون، تاریخ امپراتوری عثمانی (۳ جلد)، تهران، کیهان، ۱۳۷۲-۱۳۶۸.
- ۱۵- حتی، فیلیپ، تاریخ عرب، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تبریز، کتاب فروشی حاج محمدباقر کتابچی حقیقت با همکاری فرانکلین، ۱۳۴۴.
- ۱۶- خضری، سیداحمد رضا، تاریخ خلافت عباسی از آغاز تا پایان آل بویه، تهران، سمت، ۱۳۷۸.
- ۱۷- دنت، دانیل، مالیات سرانه و تأثیر آن در گرایش به اسلام، ترجمه دکتر محمدعلی موحد، تهران، خوارزمی، چ سوم، ۱۳۵۸.
- ۱۸- روزنتال، فرانتس، تاریخ تاریخ‌نگاری در اسلام (۲ جلد)، ترجمه دکتر اسدالله آزاد، مشهد، آستان قدس رضوی، چاپ دوم، ۱۳۶۶.
- ۱۹- زرگری‌نژاد، غلامحسین، تاریخ صدر اسلام (عصر نبوت)، تهران، سمت، ۱۳۷۸.
- ۲۰- زرین کوب، عبدالحسین، بامداد اسلام، تهران، امیرکبیر، چاپ مکرر.
- ۲۱- زرین کوب، عبدالحسین، کارنامه اسلام، تهران، امیرکبیر، چاپ مکرر.
- ۲۲- شاو، استانفوردجی، تاریخ امپراتوری عثمانی و ترکیه جدید (۲ جلد)، ترجمه محمود رمضان‌زاده، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۰.
- ۲۳- شهیدی، جعفر، تاریخ تحلیلی اسلام، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ بیست و دوم، ۱۳۷۷.
- ۲۴- الشیخی، صباح ابراهیم سعید، اصناف در دوره عباسی، ترجمه هادی عالم‌زاده، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۲.
- ۲۵- طبری، محمد بن جریر، تاریخ طبری، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران، اساطیر.
- ۲۶- عنان، محمد عبدالله، تاریخ دولت اسلامی در اندلس (۵ جلد)، ترجمه عبدالمحمد آیتی، تهران، کیهان، ۱۳۷۱.
- ۲۷- فلوتن، فان، تاریخ شیعه و علل سقوط بنی امیه، ترجمه مرتضی هاشمی حائری، تهران، اقبال، ۱۳۲۵.
- ۲۸- مرتضی عاملی، علامه جعفر، سیره صحیح پیامبر بزرگ اسلام (۶ جلد)، ترجمه حسین تاج‌آبادی، قم، مؤسسه فرهنگی انتشاراتی آزاد گرافیک، چاپ دوم، ۱۳۷۳.

- ۲۹- مسعودی، علی بن حسین، التنبیه و الاشراف، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران، علمی و فرهنگی، چاپ دوم، ۱۳۶۵.
- ۳۰- مسعودی، علی بن حسین، مروج الذهب (۲ جلد)، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران، علمی و فرهنگی، چاپ چهارم، ۱۳۷۰.
- ۳۱- وات، مونتگمری، تأثیر اسلام در اروپای قرون وسطا، ترجمه یعقوب آژند، تهران، مولی، ۱۳۶۱.
- ۳۲- وهزارد، هاری، اطلس تاریخ اسلام، ترجمه محمود عرفان، تهران، ابن سینا، ۱۳۳۷.
- ۳۳- یعقوبی، ابن واضح، تاریخ یعقوبی (۲ جلد)، ترجمه محمد ابراهیم آیتی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ ششم، ۱۳۷۱.

(پ) تاریخ جهان

- ۱- آزادگان، جمشید، ادیان ابتدایی (تحقیق در توتیمیزم)، تهران، میراث ملل، ۱۳۷۲.
- ۲- اقبال آشتیانی، عباس، تاریخ اکتشافات جغرافیایی و تاریخ علم جغرافیا، تهران، شرکت مطبوعات، ۱۳۱۲.
- ۳- اولسن، اوریان میکائیل، تاریخ اکتشافات جغرافیایی از آغاز تا دوره معاصر، ترجمه رضا مشایخی، تهران، زوار، بی تا.
- ۴- بهار، مهرداد، از اسطوره تا تاریخ، تهران، نشر چشمه، ۱۳۷۶.
- ۵- پالمر، رابرت روزول، تاریخ جهان نو (۲ جلد)، ترجمه ابوالقاسم طاهری، تهران، فرانکلین، ۱۳۴۹.
- ۶- جوهری، یسری عبدالرزاق، تاریخ اکتشافات جغرافیایی، ترجمه عیسی متقی زاده و احمد برادری، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۴.
- ۷- خیراندیش، عبدالرسول، تاریخ جهان، تهران، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۶.
- ۸- دولاندلن، شارل، تاریخ جهانی (۲ جلد)، ترجمه احمد بهمنش، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۷.
- ۹- رانسیمان، استیون، تاریخ جنگ های صلیبی (۳ جلد)، ترجمه منوچهر کاشف، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۱.
- ۱۰- روسو، بی یو، تاریخ علوم، ترجمه حسن صفاری، تهران، امیرکبیر، چاپ سوم، ۱۳۴۰.
- ۱۱- شبیانی، عبدالحسین، تاریخ عمومی قرون وسطا (۳ جلد)، تهران، اشرفی، ۱۳۴۵.
- ۱۲- شی، یرا، ادوارد، الواح بابل، ترجمه علی اصغر حکمت، تهران، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۷۵.
- ۱۳- فاطمی، سعید، اساطیر یونان و روم، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۵.
- ۱۴- کریمر، ساموئل، الواح سومری، ترجمه داوود رسائی، تهران، ابن سینا، ۱۳۴۰.
- ۱۵- کوروفکین، تاریخ دنیای قدیم (۳ جلد)، ترجمه غلامحسین متین، تهران، شبگیر، ۱۳۵۳.

- ۱۶- گیون، ادوارد، انحطاط و سقوط امپراتوری روم (۲ جلد)، ترجمه فرنگیس شادمان (نمازی)، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۱.
- ۱۷- لیتون، رالف، تاریخ تمدن، ترجمه پرویز مرزبان، تهران، علمی و فرهنگی، چاپ دوم، ۱۳۷۹.
- ۱۸- لوکاس، هنری، اس، تاریخ تمدن از کهن‌ترین روزگار تا سده ما (۲ جلد)، ترجمه عبدالحسین آذرنگ، تهران، کیهان، ۱۳۶۶.
- ۱۹- ماله، آلبر و ژول ایزاک، تاریخ قرون وسطا، ترجمه عبدالحسین هژیر، تهران، ابن‌سینا، ۱۳۴۰.
- ۲۰- مجیدزاده، یوسف، تاریخ و تمدن بین‌النهرین باستان (۳ جلد)، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۶.
- ۲۱- ممتحن، حسینعلی، کلیات تاریخ عمومی، تهران، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۵۷.
- ۲۲- میک، تئوفیل، قانون‌نامه حمورابی، ترجمه کامیار عبدی، تهران، میراث فرهنگی کشور، ۱۳۷۶.
- ۲۳- نهرو، جواهر لعل، نگاهی به تاریخ جهان (۳ جلد)، ترجمه محمود تفضلی، تهران، امیرکبیر، چاپ پنجم، ۱۳۵۷.
- ۲۴- ویل دورانت، تاریخ تمدن (۱۱ جلد)، ترجمه گروه مترجمان، تهران، انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۷۰.
- ۲۵- هرودوت، تواریخ، ترجمه با حواشی وحید مازندرانی، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۷.

فهرست مطالب

سخنی با دبیران گرامی دانش آموزان گرامی

- درس ۱۲ — عصر خلفای نخستین ۱۰۹
درس ۱۳ — خلافت امویان ۱۱۸
درس ۱۴ — خلافت عباسیان ۱۲۷

بخش اول : تاریخ و آغاز آن

- درس ۱ — تاریخ چیست و مورّخ کیست؟ ۲
— پیش از تاریخ (برای مطالعه) ۸

بخش دوم : جهان باستان

- درس ۲ — تمدن در «میان دو رود» ۱۴
درس ۳ — مصر، هدیه نیل ۲۱
— چین و هند باستان (برای مطالعه) ۲۸
درس ۴ — سرزمین و مردم ایران قبل از آریایی ها ۳۸
درس ۵ — تلاش برای زیستن؛ آریایی ها از مهاجرت تا تشکیل حکومت ۴۷
درس ۶ — هخامنشیان ۵۳
درس ۷ — یونان و روم ۶۳
درس ۸ — اشکانیان ۷۲
درس ۹ — ساسانیان ۷۹

بخش سوم : ظهور اسلام، حرکتی تازه در تاریخ

- درس ۱۰ — طلوع اسلام ۹۱
درس ۱۱ — اسلام در مدینه ۹۹

بخش چهارم : ایران از ورود اسلام تا صفویان

- درس ۱۵ — ورود اسلام به ایران ۱۳۶
درس ۱۶ — ایران در مسیر استقلال،
شکل گیری حکومت های ایرانی ۱۴۳
درس ۱۷ — ایران از غزنویان تا مغولان ۱۵۳
درس ۱۸ — ایران از مغول تا صفویه ۱۶۳
درس ۱۹ — فرهنگ و تمدن ایرانی — اسلامی
(از ورود اسلام به ایران تا تأسیس حکومت صفوی) ۱۷۶
درس ۲۰ — اوضاع اجتماعی و اقتصادی ایران
(از ورود اسلام تا تأسیس حکومت صفوی) ۱۹۱

بخش پنجم : اروپا در قرون وسطا و عصر رنسانس

- درس ۲۱ — اروپا در قرون وسطا ۲۰۳
درس ۲۲ — جنگ های صلیبی ۲۱۰
درس ۲۳ — رنسانس در اروپا ۲۱۷

- منابع برای مطالعه بیشتر ۲۳۰